

Dogfen Ymgynghori ar y Papur Gwyn: cynigion ar gyfer Bil y Gymraeg Ymateb Cymdeithas yr Iaith Gymraeg

1. Cyflwyniad

1.1. Mae Cymdeithas yr Iaith Gymraeg yn fudiad sydd wedi bod yn ymgyrchu'n ddi-drais dros y Gymraeg a holl gymunedau Cymru ers dros hanner canrif.

1.2. Cyn cyhoeddi papur gwyn y Llywodraeth, ym mis Gorffennaf 2016, cyhoeddodd Cymdeithas bapur trafod ynghylch cryfhau'r ddeddfwriaeth iaith bresennol "Cryfhau Hawliau i'r Gymraeg - Dogfen Ymgynghorol ynghylch Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011"¹ sydd wedi'i atodi i'r ymateb hwn.

1.3. Mae Cymdeithas yr Iaith wedi cynnal cyfres o gyfarfodydd gyda mudiadau a grwpiau diddordeb eraill gan gynnwys pedwar cyfarfod cyhoeddus i drafod ein cynigion ar gyfer deddfwriaeth iaith newydd.

1.4. Mae llai na dwy flynedd ers i gyfundrefn y Safonau, a reolir gan Gomisiynydd y Gymraeg, fod mewn grym. Croesawn gyhoeddiad y dystiolaeth gyntaf sy'n ymdrin ag effaith y Safonau ar ddefnydd y Gymraeg, a gyhoeddwyd ym mis Hydref 2017 yn adroddiad sicrwydd 2016-17 y Comisiynydd "Hawliau'n Gwreiddio"². Yn yr adroddiad, drwy gymharu ystadegau blwyddyn gyflawn dan y gyfundrefn Safonau a'r flwyddyn cyn iddynt ddod i rym, amlygir nifer o ddatblygiadau cadarnhaol, gan gynnwys:

- Mae 76% o siaradwyr Cymraeg o'r farn bod gwasanaethau Cymraeg sefydliadau cyhoeddus yn gwella, a dim ond 10% yn anghytuno â hynny
- Mae 57% yn credu bod cynnydd yn y cyfleoedd sydd ar gael i ddefnyddio'r Gymraeg
- Roedd sgiliau Cymraeg yn hanfodol ar gyfer 25% o'r swyddi a hysbysebwyd – o gymharu â 16% yn 2015-16 – sy'n gynydd o 56%
- Yn y sector iechyd (nad yw'n rhan o'r gyfundrefn Safonau eto) roedd canran y swyddi a hysbysebwyd lle roedd sgiliau Cymraeg yn hanfodol wedi aros yn ei hunfan (rhwng 2015-16 a 2016-17), a hynny ar ddim ond 1% o swyddi
- Gwelwyd cynnydd, o 50% yn 2015-16, i 96% yn 2016-17, yn nifer y gwasanaethau ffôn lle cynigir dewis iaith yn ddiogel
- Gwelwyd cynnydd, o 32% yn 2015-16, i 45% yn 2016-17, yn nifer y cynghorau sy'n cynnig pob tudalen ar eu gwefan yn Gymraeg

¹ [http://cymdeithas.cymru/sites/default/files/CyIG%20Cryfhau%20Mesur%20A4\(1\).pdf](http://cymdeithas.cymru/sites/default/files/CyIG%20Cryfhau%20Mesur%20A4(1).pdf)

² <http://www.comisiynyddygyymraeg.cymru/Cymraeg/Rhestr%20Cyhoeddiadau/20170926%20DG%20Adroddiad%20Sicrwydd%20terfynol%20Cymraeg.pdf>

1.5. Nodwn gyda chryn syndod absenoldeb unrhyw dystiolaeth ryngwladol na domestig gadarn ym mhapur gwyn y Llywodraeth. Nodwn yn enwedig absenoldeb unrhyw dystiolaeth ynghylch profiad pobl o geisio defnyddio gwasanaethau Cymraeg a'r rhwystrau sy'n eu hwynebu, er bod tystiolaeth ar gael megis Arolwg Defnydd Iaith Llywodraeth Cymru ac adroddiad Cyngor ar Bopeth ynghylch gwasanaethau Cymraeg.

1.6. Nodwn ymhellach, a chydâ chryn bryder, awgrym diweddar Gweinidog y bydd oedi pellach cyn pasio Safonau mewn sectorau eraill nes bod Bil y Gymraeg wedi ei basio³, er gwaetha'r dystiolaeth uchod am effaith gadarnhaol y Safonau ar ymddygiad cyrff.

2. Crynodeb

2.1. Gallwn ni grynhoi ein safbwynt ar y Bil fel a ganlyn:

- Dylai Llywodraeth Cymru ollwng cynigion y papur gwyn a dechrau eto gan eu bod wedi gwrandio ar gyrff a busnesau ar draul hawliau cefnogwyr a defnyddwyr y Gymraeg.
- Bod cynigion y papur gwyn mor bell o ddeddfwriaeth gall a fyddai'n amddiffyn ac ymestyn hawliau i'r Gymraeg y byddai'n well peidio â deddfu o gwbl na phasio cynigion o'r fath, a bwrw ati i wneud y gwaith y gellir ei wneud, ond sydd heb ei wneud, o dan y Mesur presennol.
- Dylid estyn y Safonau i weddill y sector preifat drwy enwi sectorau ar wyneb y Mesur, gan ddechrau'n syth gydag archfarchnadoedd, banciau, cyrff y goron, mân-werthwyr a chwmnïau sydd â throsiant uwch na ffigur penodol, gydag amserlen, a hawl i gynnwys rhagor o sectorau drwy is-ddeddfwriaeth. Os yw safbwynt y Llywodraeth bresennol yn parhau i fod fel y'i hamlinellir yn y Papur Gwyn, sef nad ydynt o blaid ymestyn Safonau i weddill y sector preifat, byddai'n fwy llesol gweithredu'r Mesur presennol yn llawn yn hytrach na deddfu o'r newydd.
- Dylid cadw Comisiynydd y Gymraeg fel corff rheoleiddio ar wahân gan ei fod yn fodel a ddefnyddir yn rhyngwladol a bod yna Gomisiynwyr Plant, Pobl Hŷn a Chenedlaethau'r Dyfodol. Byddai sefydlu Comisiwn yn lle Comisiynydd y Gymraeg yn gam mawr yn ôl ac yn gyfystyr ag ail-sefydlu Bwrdd yr Iaith – cyfundrefn a ddiddymwyd yn 2012 oherwydd ei methiannau.
- Mae angen hawliau cyffredinol i ddefnyddio'r Gymraeg ar wyneb y ddeddfwriaeth, i gyd-fynd â'r Safonau, er eglurder i'r cyhoedd ac er mwyn llywio'r Safonau i sicrhau eu bod yn esblygu ac yn gwella ac er mwyn llenwi'r manau gwan ynddynt.

2.2. Credwn y byddai'r papur gwyn yn cael yr effaith ganlynol ar y gyfundrefn bresennol:

- Byddai'n troi'r cloc yn ôl drwy ail-sefydlu nifer o elfennau aflwyddiannus cyfundrefn Deddf Iaith 1993
- Byddai'n gwanhau hawliau ac yn lleihau grym y defnyddiwr:
  - gan y byddai'n rhaid cwyno wrth gyrff unigol ac na fyddai modd mynd yn syth at y Comisiynydd;

³ "Rydw i'n bwriadu gosod rheolau iechyd cyn diwedd y flwyddyn, ond, os oes cefnogaeth i'r cynigion yn y Papur Gwyn, bydd yn rhaid i ni gymryd hynny i mewn i ystyriaeth cyn gwneud mwy o reoliadau." - Alun Davies AC, Cofnod y Trafodion, 3ydd Hydref 2017

<http://www.cynulliad.cymru/cy/bus-home/pages/rop.aspx?meetingid=4646&language=cy&assembly=5&c=Record%20of%20Proceedings#C496037>

- gan mai dim ond ynghylch cwynion 'difrifol' y byddai modd cynnal ymchwiliadau;
- gan y byddai'n rhoi'r grym i osod Safonau ar gyrff i'r Llywodraeth yn lle'r Comisiynydd
- gan y byddai'n gwanhau rheoleiddio wrth gyfuno swyddogaethau rheoleiddio a hyrwyddo o fewn un corff a fydd yn gorfod aberthu ei waith rheoleiddio er mwyn canolbwyntio a llwyddo yn ei waith hybu a hyrwyddo
- Byddai'n cymhlethu'r system drwy ychwanegu haen ychwanegol, ond ddi-rym, o 'ddyletswyddau cynllunio ieithyddol', ar ben y Safonau a'r cynlluniau iaith (sy'n dal i fod yn weithredol mewn rhai sefydliadau).
- Byddai'n ei gwneud yn llai tebygol y bydd mwy o'r sector breifat yn gorfod darparu gwasanaethau Cymraeg gan na fyddai amserlen i osod Safonau ar restr benodol o gyrff ac oherwydd mai'r Llywodraeth, ac nid y Comisiynydd, fyddai'n gyfrifol am gychwyn y broses o ddod â mwy o sectorau o dan ddyletswyddau iaith
- Byddai'n blaenoriaethu buddiannau cyrff yn lle defnyddwyr, er enghraifft mae'r Papur Gwyn yn argymhell y dylai fod 'siop un stop' er hwylustod i gyrff, ond byddai'r cynigion yn gorfodi defnyddwyr i gwyno wrth gannoedd o gyrff unigol am ddiffyg gwasanaeth Cymraeg.
- Byddai'n canoli grym yn nwylo Llywodraeth Cymru gan mai nhw fyddai'n rheoli'n llwyr pwy sy'n dod o dan ddyletswydd iaith, pa rai, dan ba amodau ac erbyn pryd. Y Llywodraeth hefyd fyddai'n penodi prif swyddogion y cyrff fyddai'n rheoleiddio a hybu hawliau i'r Gymraeg

2.3 Rydyn ni'n credu bod gwallau dadansoddol sylfaenol yn y ddogfen:

- Mae'n brin iawn o dystiolaeth ryngwladol a chenedlaethol gymharol sy'n cyfiawnhau'r cynigion:
  - Mae'r cynigion yn seiliedig ar brofiad dim ond "naw mis ar ôl i'r Safonau cyntaf ddod i rym" (para 209, tud. 52)
  - Nid oes esboniad pam y byddai'r Llywodraeth yn gwyro oddi ar y model Comisiynydd a sefydlwyd yng Nghymru ar gyfer Plant, Pobl Hŷn a Chenedlaethau'r Dyfodol yn ogystal â'r Gymraeg.
  - Nid oes rhesymeg na thystiolaeth gymharol ryngwladol na domestig yn y Papur Gwyn sy'n ceisio cyfiawnhau pam y dylid diddymu Comisiynydd y Gymraeg wedi pum mlynedd o fodolaeth y swyddogaeth.
  - Nid yw'n cyfeirio at dystiolaeth adroddiadau sicrwydd Comisiynydd y Gymraeg sy'n amlygu nifer o welliannau sy'n ganlyniad i waith y Comisiynydd ar reoleiddio Safonau'r Gymraeg
- Mae'n anwybyddu profiad ugain mlynedd o Fwrdd yr Iaith gan ddangos anwybodaeth lwyr o fethiannau trefn Deddf Iaith 1993: nid oes sôn yn y papur am fethiannau'r gyfundrefn flaenorol na pham y'i diddymwyd.
- Mae'n canolbwyntio ar newidiadau biwrocraidd yn lle cynigion i gryfhau ac ymestyn hawliau pobl gyffredin i'r iaith.

- Mae'n gwneud defnydd camarweiniol iawn o ystadegau:
  - drwy ddatgan bod defnydd o wasanaethau Cymraeg y DVLA yn isel, heb gydnabod nad yw'r corff yn dod o dan y Safonau eto;
  - drwy honni bod defnydd isel o wefan Gymraeg Cyngor Abertawe, er bod nifer yr ymweliadau â'r wefan ym mis Mehefin 2017 ar ei uchaf erioed (bron dair gwaith yn fwy (2.2%) nag ym mis Hydref 2014 (0.84%) ac yn gyson yn uwch ers i'r Safonau ddod i rym);
  - drwy ddyfynnu Cyngor Wrecsam bod "0.5% o'r galwadau i'r ganolfan gyswllt a'r ymweliadau â'r ganolfan yn Gymraeg", ond heb gydnabod bod hynny chwe gwaith yn uwch na'r lefelau cyn i'r Safonau ddod i rym.

2.4 Mae ein safbwynt cryno ar brif gynigion y papur gwyn fel a ganlyn:

Maes y Cynigion	Cynnig y Llywodraeth	Barn Cymdeithas yr Iaith	Cynigion Amgen Cymdeithas yr Iaith
Rheoleiddiwr	<p>Diddymu Comisiynydd y Gymraeg, a sefydlu Comisiwn y Gymraeg sy'n cyfuno cyfrifoldebau am reoleiddio a hybu'r Gymraeg [para 77-80, tud 21-22 y papur gwyn]</p>	<p>Anghytunwn gyda chynnig y Llywodraeth i ddiddymu Comisiynydd y Gymraeg gan y byddai'n troi'r cloc yn ôl, gan ail-greu Bwrdd yr Iaith, corff a fethodd ag amddiffyn hawliau pobl i'r Gymraeg.</p> <p>Byddai cyfuno dyletswyddau rheoleiddio a hybu o fewn yr un corff hefyd yn gam mawr yn ôl: byddai'n lleihau'r tebygolrwydd y bydd rheoleiddio effeithiol a chadarn, gyda'r corff yn gorfod blaenoriaethu un swyddogaeth dros y llall a chyda thyndra mewnol rhwng hybu a chosbi cyrff i ddefnyddio'r Gymraeg.</p> <p>Mae angen cadw Comisiynydd y Gymraeg gan ei fod yn unigolyn atebol sy'n eiriolwr dros y Gymraeg a'i siaradwyr ac yn cynnig 'stop un siop' i bobl ar lawr gwlad.</p> <p>Mae model y Comisiynydd Iaith yn ffordd gydnabyddedig o reoleiddio hawliau i ieithoedd lleiafrifedig yn rhyngwladol. Nid oes tystiolaeth ryngwladol nac empirig o Gymru yn y papur gwyn i gyfiawnhau dileu'r Comisiynydd a chreu Comisiwn.</p> <p>Mae Llywodraeth Cymru wedi bod yn cynyddu nifer y Comisiynwyr mewn meysydd polisi eraill (Mae pedwar Comisiynydd - Comisiynydd Plant, Pobl Hŷn, y Gymraeg a Chenedlaethau'r Dyfodol). Sefydlwyd Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol mor ddiweddar â mis Ebrill 2016.</p>	<p>Dylid cadw Comisiynydd y Gymraeg a chryfhau ei hannibyniaeth a'i phwerau drwy ei phenodi a'i hariannu drwy'r Cynulliad, yn hytrach na'r Llywodraeth.</p> <p>Dylid sefydlu corff annibynnol ar wahân i hybu'r Gymraeg. Manylion llawn ein cynigion yma: http://cymdeithas.cymru/dogfen/cyngor-y-gymraeg-corrff-annibynnol-i-hyrwyddor-gymraeg</p>

<p>Safonau a Hawliau</p>	<p>Dileu pob categori o Safonau'r Gymraeg heblaw am y rhai ar gyfer derbyn gwasanaethau. [para 151-153, tud 40 y papur gwyn]</p>	<p>Anghytunwn gyda chynnig y Llywodraeth i ddiddymu rhai categorïau o Safonau gan fod adroddiad sicrwydd Comisiynydd y Gymraeg ar flwyddyn gyntaf gweithredu'r Safonau yn dangos bod y Safonau, o bob categori, yn cael effaith gadarnhaol, gan gynnwys:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 76% o'r farn bod gwasanaethau Cymraeg sefydliadau cyhoeddus yn gwella, a dim ond 10% yn anghytuno â hynny • 57% yn credu bod cynnydd yn y cyfleoedd sydd ar gael i ddefnyddio'r Gymraeg • Sgiliau Cymraeg yn hanfodol ar gyfer chwarter y swyddi a hysbysebwyd – o gymharu â 16% yn 2015-16 – sy'n gynydd o 56%. <p>Nid yw'r papur gwyn yn darparu tystiolaeth ddigonol i gyfiawnhau diddymu categorïau o Safonau, sydd, yn ôl adroddiad sicrwydd y Comisiynydd, wedi gwella darpariaeth.</p> <p>Credwn fod angen gallu gosod pob math o Safonau, yn enwedig y rhai sy'n ymwneud â chynllunio'r gweithlu, sy'n faes lle mae angen mwy o reoleiddio cadarn.</p>	<p>Credwn y dylid cadw'r Safonau. Er mwyn adeiladu ar y Safonau, dylid sefydlu hawliau cyffredinol i ddefnyddio'r Gymraeg ar wyneb y Mesur er mwyn llywio'r Safonau, llenwi manau gwan a chaniatáu iddynt ddatblygu dros amser.</p> <p>Dylid newid y Mesur fel bod modd gosod pob categori o Safonau ar gyrff yn y sector breifat.</p>
	<p>Sefydlu system ychwanegol newydd o 'dyletswyddau cynllunio ieithyddol' yn lle Safonau llunio polisi a rhai hawliau gweithwyr. [para 171-184, tud. 44-47 y papur gwyn]</p>	<p>Anghytunwn gyda'r cynnig gan y byddai'n creu haen arall o reoliadau gan achosi rhagor o gymhlethdod ac aneglurder.</p> <p>Ar ben hynny, mae'n gwbl annerbyniol y byddai'r cynigion yn lleihau grym y Comisiynydd i sicrhau cydymffurfiaeth drwy ddiddymu'r pwerau cosbi sydd ar gael iddo. Effaith y cynnig felly yw lleihau rheoleiddio a fydd yn arwain at lai o gydymffurfiaeth â'r gyfraith ac, o ganlyniad, at lai o ddefnydd o'r Gymraeg.</p>	<p>Yn lle diddymu'r Safonau Gweithredu a Llunio Polisi a chreu haen ychwanegol o reoliadau di-rym yn eu lle, gallai fod dyletswyddau ychwanegol ar wyneb y Bil, megis dyletswyddau i symud at weinyddiaeth fewnol Gymraeg fel sy'n bodoli yng Nghatalonia a Gwlad y Basg.</p>
	<p>Yn lle'r Comisiynydd, Llywodraeth Cymru fyddai'n</p>	<p>Anghytunwn yn gryf gyda'r cynigion hyn am nifer o resymau.</p>	<p>Dylai'r Comisiynydd barhau i fod yn gyfrifol am osod Safonau, ac ni</p>

<p>gyfrifol am greu a gosod Safonau ar gyrff, ac am gyhoeddi canllawiau a chodau ymarfer.</p> <p>[para 186-196, tud. 48-49 y papur gwyn]</p>	<p>Yn gyntaf, nid oes gan y gwasanaeth sifil mo'r arbenigedd i allu cynnal y broses greu a gosod y Safonau'n iawn. Un o'r rhesymau pam fod gwallau, oedi a phroblemau gyda'r Safonau yw oherwydd diffyg capasiti ac arbenigedd o fewn y Llywodraeth i'w symud ymlaen. Nid yw'n gwneud synnwyr o gwbl felly rhoi mwy o reolaeth iddynt dros y broses.</p> <p>Gan ystyried polisi'r Llywodraeth bresennol, byddai'r cynigion hefyd yn ei gwneud yn llai tebygol y bydd y sector breifat yn gorfod darparu gwasanaethau Cymraeg, gan y bydd cynnwys rhagor o sectorau yn llwyr ddibynnol ar ewyllys Gweinidog y dydd.</p> <p>Yn ogystal, mae'n fwy tebygol y bydd y Safonau'n wannach gan mai'r Llywodraeth fyddai'n gyfrifol am osod hysbysiadau cydymffurfio ar gyrff. Mae gan y Comisiynydd brif nod statudol o sicrhau bod pobl yn cael byw drwy'r Gymraeg, nid yw'r fath ddyletswydd ar Lywodraeth Cymru wrth ddewis cynnwys gyrff dan y dyletswyddau ai peidio.</p>	<p>ddylid rhoi'r cyfrifoldeb i'r Llywodraeth.</p> <p>Y Comisiynydd ddylai fod yn gyfrifol am gyhoeddi canllawiau a chodau ymarfer.</p>
<p>Diddymu Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg a gosod 'dyletswydd cynllunio ieithyddol' yn lle [para 182, tud 46 y papur gwyn]</p> <p>Fyddai yna ddim pwerau gorfodi o gwbl ynghlwm â'r 'dyletswyddau cynllunio ieithyddol':</p>	<p>Anghytunwn gyda'r cynigion. Er bod gwendidau gyda chyfundrefn bresennol Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg, ni chredwn y byddai cynllunio normaleiddio ac ehangu addysg cyfrwng Cymraeg yn gwella wrth symud i system arall heb bwerau cosbi na gorfodi yn gysylltiedig â nhw.</p> <p>Credwn fod lle i ddadlau y byddai rhoi grymoedd rheoleiddio i Gomisiynydd y Gymraeg dros y maes addysg yn llesol gan y byddai'n annibynnol. Fodd bynnag, mae cynigion y papur gwyn yn lleihau'r pwerau gorfodi o gymharu â'r sefyllfa bresennol, er</p>	<p>Yn lle creu haen ychwanegol o reoliadau di-rym, dylai'r hawl i addysg a gofal plant Cymraeg fod yn un o'r hawliau ar wyneb y ddeddfwriaeth.</p>

	<p><i>"Er y dylai fod yn ofynnol i gorff gydymffurfio â'i ddyletswyddau cynllunio ieithyddol statudol, rydym o'r farn ei bod yn bwysicach monitro a chefnogi cyrff i ddatblygu'r gallu sydd ei angen arnynt i gyflawni eu dyletswyddau'n effeithiol na'u gorfodi i gydymffurfio."</i></p> <p>[para 183, tud 47 y papur gwyn]</p>	<p>enghraifft, byddai grym Gweinidog i wrthod Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg nad ydynt yn foddhaol yn diflannu. Byddai gwanhau'r pwerau rheoleiddio yn y fath fodd yn debygol o wneud y sefyllfa hyd yn oed yn waeth nag ydyw ar hyn o bryd.</p>	
<p>Cyfundrefn Gwyno</p>	<p>Ni fyddai modd cwyno'n uniongyrchol wrth y Comisiynydd, byddai'n ofynnol i'r cyhoedd gwyno wrth gyrff unigol fel dan hen system y cynlluniau iaith.</p> <p>[para 213, tud. 53 y papur gwyn]</p> <p>Dim ond mewn achosion 'difrifol' y byddai ymchwiliad i gŵyn gan y Comisiynydd yn gallu arwain at y posibilid o gamau gorfodi sylweddol.</p> <p>[para 218-222, tud. 55 y</p>	<p>Anghytunwn yn gryf gyda'r cynigion gan y bydden nhw i gyd yn lleihau grym siaradwyr Cymraeg o gymharu â chyrff ac yn arwain at lai o gydymffurfiaeth â'r gyfraith. Yn wir, mae'n ymosodiad ar rym pobl er lles sefydliadau.</p> <p>Anghytunwn yn gryf gyda chyfyngu ymchwiliadau i achosion 'difrifol' yn unig a fyddai'n troi'r cloc yn ôl i'r hen gyfundrefn cynlluniau iaith a fethodd ag amddiffyn hawliau pobl.</p> <p>Fel yn achos cyfundrefn Deddf Iaith 1993, bydd y cynigion yn arwain at fwy o dorri'r gyfraith gan gyrff achos bydd llai o rym gan Gomisiynydd y Gymraeg i ddefnyddio camau gorfodi.</p> <p>Yn aml, mae achosion nad ystyrir nhw'n rhai difrifol yn arwydd o ddiffyg cydymffurfiaeth yn fwy cyffredinol.</p> <p>Os yw rhywun wedi cwyno am rywbeth, mae'n amlwg yn fater difrifol iddyn nhw. Dadleuwn na ddylai fod disgresiwn ynghylch ai cynnal ymchwiliad ai peidio, ond parhau gyda disgresiwn y Comisiynydd ar ddiwedd yr ymchwiliad o ran defnyddio'r ystod o bwerau gorfodi sydd ganddo.</p>	<p>Credwn y dylai fod rhagor o bwerau cosbi gan Gomisiynydd y Gymraeg a bod angen un pwynt cyswllt clir ar gyfer y cyhoedd sy'n ceisio mynnu eu hawliau.</p> <p>Credwn y dylai pobl Cymru ddal i allu cwyno wrth y corff neu'r Comisiynydd.</p> <p>Gellid gwella'r broses gwyno drwy roi hyblygrwydd i'r Comisiynydd i leihau'r amser a nifer y camau yn ystod proses ymchwilio lle nad oes anghytuno ynghylch ffeithiau'r achos.</p> <p>Nid oes achos dros lacio'r Safonau na'r ffordd o'u dehongli: dylai cyrff gydymffurfio â'r gyfraith.</p>

<p>papur gwyn]</p> <p>"Gellid dileu neu ddiwygio Safon sy'n ymwneud â gwasanaeth neu weithgaredd sy'n cael ei ddarparu'n uniongyrchol ar gyfer y cyhoedd os yw'n gostus i'w gweithredu ond sy'n arwain at ychydig iawn o fudd i'r cyhoedd. [e.e.] cyfieithu dogfennau corfforaethol a thechnegol maith ..."</p> <p>[para 151, tud. 40]</p> <p>"Gellid rhoi mwy o gyfle i'r cyrff ddefnyddio eu crebwyll yn rhesymol o safbwynt Safonau penodol, heb danseilio egwyddor gyffredinol y Safonau gorfodadwy." [para 151, tud. 40]</p>	<p>Am nifer o resymau, mae llawer o bobl, yn enwedig gweithwyr neu bobl gyda pherthynas grant neu gytundeb gyda chorff, angen gallu gwneud cwynion yn ddi-enw. Ni fyddai modd gwneud hynny pe bai'n rhaid cwyno wrth y corff yn gyntaf.</p> <p>Nid oes digon o dystiolaeth i gyfiawnhau'r cynigion. Mae'r cynigion yn seiliedig ar brofiad dim ond "naw mis ar ôl i'r Safonau cyntaf ddod i rym (Ebrill hyd Ragfyr 2016)"⁴. Nid oes unrhyw asesiad o effaith na gwerth y prosesau a fodolai dan Ddeddf Iaith 1993 sy'n debyg iawn i gynigion y papur gwyn.</p>	
<p>Dylid cadw Tribiwnlys y Gymraeg. Dylai cyrff allu apelio i'r Tribiwnlys yn erbyn bwriad gan Lywodraeth Cymru i osod</p>	<p>Cytunwn y dylid cadw Tribiwnlys y Gymraeg. Fodd bynnag, mae'n adrodd cyfrolau bod y Llywodraeth yn blaenoriaethu cadw hawliau apelio cyrff yn lle ceisio cryfhau rhai pobl gyffredin sydd angen mwy o gyfle a grym i herio gan fod ganddynt lai o adnoddau i</p>	<p>Dylid cadw'r Tribiwnlys, ond dylai fod hawliau cyfartal gan achwynwyr a chyrff i apelio iddo. Ar hyn o bryd, mae gan gyrff fwy o hawliau i apelio i'r Tribiwnlys na phobl gyffredin.</p>

⁴ para 209, tud 52 y papur gwyn

	<p>Safon arnynt. [para 229, tud 58 y papur gwyn]</p>	<p>apelio.</p>	
<p>Ymestyn i weddill y sector breifat</p>	<p>"Nid ydym yn cynnig y dylai Llywodraeth Cymru osod Safonau'n fuan ar gyrff nad ydynt yn dod o fewn system y Safonau ar hyn o bryd. O ystyried yr ansicrwydd economaidd presennol yn sgil y penderfyniad i adael yr UE...."</p> <p>[para 245, tud 61 y papur gwyn]</p> <p>Dileu'r rhestr o gyrff y gellir gosod Safonau'r Gymraeg arnyn nhw. Yn lle, bydd system benagored, lle gellid gwneud unrhyw gorff yn ddarostyngedig i'r Safonau, cyn belled â bod y gofynion yn rhesymol ac yn gymesur ac o fewn pwerau'r Cynulliad.</p> <p>[para 241, tud 61 y papur gwyn]</p>	<p>Anghytunwn yn gryf gyda safbwynt y Llywodraeth na ddylid gosod Safonau ar gyrff sector preifat yn fuan.</p> <p>Mae cwmnïau sector preifat yn rhan ganolog o fywydau bob dydd pobl – yn defnyddio ffonau symudol, bancio a siopa. Os ydy'r Llywodraeth o ddirif am normaleiddio'r Gymraeg ym mhob rhan o fywyd a chynyddu ei defnydd, yna mae'n amlwg bod angen ymestyn y Safonau i'r holl sector preifat.</p> <p>Credwn ei bod yn warthus bod y Llywodraeth yn gwrthod ymestyn y Safonau i weddill y sector preifat er mwyn amddiffyn buddiannau cwmnïau cyfoethog iawn ar draul hawliau pobl Cymru.</p> <p>Yn wir, mae'n groes i eiriau'r Gweinidog Alun Davies ei hunan mewn cyfarfod gyda Chymdeithas yr Iaith ym mis Mawrth 2017, pan ddywedodd ei fod yn bersonol o blaid estyn Safonau i archfarchnadoedd a banciau.</p> <p>Mewn cyfarfod gyda Chymdeithas yr Iaith Gymraeg ym mis Tachwedd 2015, dywedodd y Prif Weinidog, Carwyn Jones, wrth Gymdeithas yr Iaith Gymraeg bod banciau yn 'ddigon mawr' i'w cynnwys yng nghyfundrefn Safonau'r Gymraeg.</p> <p>Yn ogystal, credwn fod y cynigion i ddileu'r rhestr o gyrff yn atodlenni'r Mesur presennol, ynghyd â thynnu'r grym oddi ar Gomisiynydd y Gymraeg i gychwyn y broses o osod y Safonau, gyda'i gilydd yn ei gwneud yn llai tebygol y bydd rhagor o gyrff sector breifat yn dod yn ddarostyngedig i ddyletswydd iaith.</p> <p>Mae'n werth nodi bod Paragraff 239 yn nodi: "...Mae galw wedi bod gan rai rhanddeiliaid sydd â diddordeb yn y Gymraeg y dylai</p>	<p>Dylid ymestyn y Mesur i weddill y sector breifat er mwyn normaleiddio a chryfhau defnydd y Gymraeg ym mhob rhan o fywyd:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gan enwi ar wyneb y Mesur fanciau, archfarchnadoedd, mân-werthwyr a chwmnïau sydd â throsiant uwch na ffigwr penodol fel blaenoriaethau tymor byr • gan sefydlu grym a dyletswydd ar wyneb y Mesur i ddod â holl gyrff y sector breifat o fewn y gyfundrefn Safonau <p>Dylai fod rhestr o gategorïau o gyrff ar wyneb y Mesur y gellid eu cynnwys dan y gyfundrefn Safonau gydag amserlen sy'n sicrhau y bydd Safonau yn dod i rym o fewn y sectorau hynny. Dylai fod pŵer drwy is-ddeddfwriaeth i ychwanegu at y categorïau hynny yn ogystal.</p>

		<p><i>banciau ac archfarchnadoedd, fel cyrff nad ydynt o fewn cwmpas y Mesur ar hyn o bryd, gael eu cynnwys yn y dyfodol. Fodd bynnag, mae rhanddeiliaid o'r gymuned fusnes wedi mynegi pryder ynghylch y posibilrwydd y bydd rhagor o fusnesau'r sector preifat yn cael eu cynnwys yn system y Safonau ac maent wedi dadlau dros wneud cynnydd ar sail wirfoddol, gan weithio gyda Llywodraeth Cymru ac eraill."</i></p> <p>Mae'n werth nodi hyn am ddau reswm:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Mae felly'n glir, o ystyried y casgliad ym mharagraff 245, bod y Llywodraeth yn fwy tebygol (ac yn gwneud hynny) o ochri gyda "rhanddeiliaid o'r gymuned fusnes" na chyda "rhanddeiliaid sydd â diddordeb yn y Gymraeg". 2. Methodd "cynnydd ar sail wirfoddol" o dan Fwrdd yr Iaith Gymraeg, felly pam dychwelyd at rywbeth yr ydym yn gwybod ei fod wedi methu unwaith? 	
--	--	--	--

2.5. Gan ystyried nad oes consensws o blaid newidiadau arfaethedig y Llywodraeth yn y papur gwyn, fel ffordd ymlaen, credwn y dylai'r Llywodraeth:

- i. roi'r papur gwyn yn y bin a gwneud popeth posib i wella gweithrediad y system o fewn y fframwaith deddfwriaethol presennol gan fwrw ati i symud pethau ymlaen oddi mewn i'r fframwaith hwnnw yn lle'r oedi difrifol sy'n digwydd ar hyn o bryd; a
- ii. dechrau o'r dechrau gyda'r papur gwyn, a dod yn ôl gyda phapur newydd pan fo rhywbeth gwerth chweil gan y Llywodraeth i'w gynnig sef:
  - Cryfhau'r Safonau drwy sefydlu hawliau cyffredinol i ddefnyddio'r Gymraeg ar wyneb y ddeddf
  - Gosod Safonau ar weddill y sector breifat, gan enwi ar wyneb y Mesur fanciau, archfarchnadoedd, mân-werthwyr, cyrff y 'goron' a chwmnïau sydd â throsiant uwch na ffigwr penodol fel blaenoriaethau tymor byr gan osod terfynau amser o ran gosod Safonau arnynt
  - Cryfhau pwerau ac annibyniaeth Comisiynydd y Gymraeg a sefydlu corff ar wahân i hyrwyddo a hybu'r Gymraeg